

Gondolatok a táncról és tánckedvről

Az ember egyéni, személyes és közösségi, társadalmi igényeinek, szükségleteinek kielégítésére létrehozott eszközök és módok alkotják egy-egy nép kultúráját. Az emberek életét biztosító táplálkozás szükségletet jelent. Amivel és ahogyan ezt a szükségletét kielégíti az adott népesség, az ennek a népnek gazdálkodási és táplálkozási kultúrája. Ha ezt a kultúrát vizsgáljuk, olyan jelenségekre, módszerekre, szokásokra találunk, melyek amellett, hogy biztosítják a táplálékot, közben egy sor nehezen megfogalmazható szükségletet is kielégítenek. Bizonyos ételek, étkezési alkalmak, ezzel kapcsolatos szokások biztosítják és szabályozzák a társadalmi kapcsolatokat, kielégítenek érzelmi igényeket is. Egy halotti tor nemcsak táplálkozási alkalom, hanem a rokonság és barátok, esetenként a közösség szegényeinek meghívását, a velük való kapcsolatok ápolását is jelenti, miközben az elhunyt hozzátartozói úgy érzik, hogy az elhunyt emlékét méltó ünneplésben is részesítik. Amikor egy édesanya csecsemőjét a szoptatás után felemeli, ütemesen rázogattja, mozgatja, höccögteti, nemcsak a mohón lenyelt levegőtől szabadítja meg a kicsit a büfögtetésével (ami nélkül veszedelembbe is kerülhet, ha fekve felbukja a lenyelt tejet), hanem a ritmus, a szép szavak és dallamok, a beszélt és énekelt, a zenei anyanyelv eszköztárával is kezdi megismertetni magzatát. A későbbiekben erre egyre több alkalommal lehet szüksége a másokkal való kapcsolat megteremtésében, gondolatainak, érzelmeinek kifejezésében, megfogalmazásában.

Valójában még nem tudjuk, hogy az embernek születésétől haláláig hány és miféle szükségletét kell kielégítenie, hogy megközelítőleg emberhez méltó, teljes élete legyen. Mert vannak egészen rejtett, nehezen megfogalmazható szükségletek is. Nem tudjuk, hogy mennyi mosolyra, érintésre, ölelésre, melegre, szép szóra, dalra, mozgatásra van szüksége egy kisgyermeknek, hogy felserdült korára megtalálja helyét a társak között, a társadalomban, a párját egy közös, családi életre. Nem tudjuk még, hogy egy felnőtt ember kétségei, elmagányosodása, csalódásai, sikertelenségei milyen gyermekkori szükségletek kielégítetlenségére vezethetők vissza. Egy nép kultúrájának e rejtett összetevőit csak az egész kultúra néprajzi szemléletű, teljességre törekvő leírása, minden részletre kiterjedő vizsgálata tárhatja fel, mely minden kis részlet, mozzanat értelmét, célját is firtatja, és okát-értelmét keresi. Egy egészségesebb, minden szükségletet kielégítő társadalom, nevelés, oktatás kialakítására kell felhasználnunk a múlt, a hagyomány tapasztalatait.

Hol van a helye a táncnak az emberi szükségletek egymásba fonódó rendszerében? Meghatározható az a szükséglet, melyet csak tánccal lehet kielégíteni? E szükséglet kielégítetlenségéből miféle bajok, tökéletlenségek, hiánybetegségek származhatnak? Ezekre a bonyolult, szokatlan kérdésekre keressük a választ a következőkben. Válaszunkhoz előlegezzük azt, hogy bizonyára fontos, egyetemes, minden társadalomban megtalálható szükséglet elégíthetett ki a tánc, ha az eddig megismert kultúrákban mindenütt megtaláljuk, bár mégis beszélhetünk egy adott társadalmon belüli táncatlan vagy tánc nélküli rétegekről,

csoportokról és korszakokról, mint ahogy ismerünk törvényeket, rendelkezéseket a tánc tiltására is. Vizsgálatunk természetesen elsősorban a magyar társadalomra és történetére terjedhet csak ki.

Táncnak nevezzük az ütemes, általában énekre, zenére végzett szabályozott testmozgást. A magyar nyelvben a tánc szó csak a 16. században terjed el és lesz közönséges használatú ebben az értelemben. Ez a tény, a késői megjelenése önmagában is felveti azt, hogy nyilván valami akkor új, eddig nem ismert jelenségre, vagy mozgásfajtára vonatkozott a tánc szó.

Ráadásul ezt a német nyelvterületről kaptuk, ismertük meg, mert a magyar tánc szó kétségtelenül a német *Tanz* szó átvétele, és eleinte csak a királyi udvar és a főurak táncait jelentette. Valószínűleg más közép- és kelet-európai nyelv is innen vette, mint például a *tanec*

(szlovák, cseh, orosz),

tanssi

,

tanhu

(finn),

tants

(észt). Ugyanakkor a magyar nyelvben igen gazdag a különféle táncos mozgások megnevezése. Például a

tomb, tombni

vagy

tombolni

ige, feltűnik egyik nyelvemlékünkben is: a 16. század elejéről való körmöcbányai táncszóban (

Haza jött fíjred, tombj Kató

!). Ez még az 1950-es években is használatos volt Hollókőn, amint egy mulatságban hallottam; a táncosokat nézegető egyik legény társának azt mondta:

Gyere

,

tombjunk

egyed!

A Sárközben a 60-as, 70-es években így hívták egymást a leányok a karikázóba

(leánykörtáncba):

Gyere, játszunk egyed!

Ebben a többrészes

karikázó táncban

a leglassúbb volt a

csillegő

, ami még az első háború előtt elmaradt, azután jött a

lépő

, a

futó

, majd az

ugró

, és mindegyik más és más tempójú és dallamú volt. Neveztek még a Duna mentén, a Dél-Dunántúlon és a Szerémségben ezt a körtáncot, illetve annak különböző részeit *szédibabázásnak, sergésnek, szédülésnek, sífitelésnek, karéjnak, karéjozásnak, fércelésnek, kocsikalának, rezának*

is. Amint a táncot

lejtik, ugorják, lépik

és

járlák.

Ezekre, főként asszonyok, leányok járta

karikázóra

,
körtáncokra nem mondták azt régebben, hogy az tánc. A katolikusoknál szigorú böjti tánctilalom így nem is vonatkozott ezekre. Dunafalván (Dunaszekcső egykori szállásain kialakult falu, Szekcsővel szemben, a Duna túloldalán) böjti ugrósnak is nevezték ezt a *karikázót*

, s még az 1950-es évekig tavasszal, a nagyböjti időben a lányok a Duna töltésén járták.

A magyar tánc szóval tehát egy addig ismeretlen táncfélének és -módnak adtak nevet, mely egy új szükséglet kielégítését jelentette. Ez pedig a páros, a férfi nővel lejtett tánca volt. Tudjuk, hogy ezek a páros táncok Európa-szerte csak a 16. században terjedtek el a királyi és főúri udvarokból kiindulva. Arbeau, a francia király hoppmestere erről írásban is tudósít minket 1588-ból. Azt írja, hogy akkoriban egyre többször felbomlik a *branle*, a körtánc, egy kis ideig mindenki választott párjával forog, majd ismét összeáll a lánc vagy körtánc, és annak lassúbb ütemére táncolnak tovább. Ez a táncforma már egy újabban jelentkező igény kielégítésére is való: a férfi nővel való külön táncára, egymás érintésének, testi közelségbe kerülése vágyának, eddig tiltott kielégítését szolgálja. Ma is kielégíti ezt a szükségletet a tánc. Én felkérhetek egy bálban egy addig ismeretlen lányt is, akinek megfoghatom a kezét, átkarolhatom a derekát, amit egyébként botrány nélkül nem tehetnék meg.

[\[1\]](#)

Ez a tánc tehát az addig elfogadott kör- vagy láncból válik ki, születik meg, valahogy úgy, ahogy néhány gyermekjátékunkból mai napig is láthatjuk. Az énekes körtánc egyszerre megáll, a kör közepén álló gyermek választ magának egy párt a körből, és azzal gyorsabb ütemre forogni kezd, míg a többiek is párt választva forognak a dallam végéig, majd újra visszaáll a kör és forogni kezd a karikázó. A páros táncok nyugatról elterjednek Közép-Európában is, de Kelet-Európába, Európa görög-keleti kereszténységének területére csak a 20. században nyomulnak be. Ott szinte napjainkig megmaradnak nemzeti táncként a *hórák, szirbák* (románok), a *kólók*

(szerbek, horvátok),

horovodok

(oroszok körében); míg nyugaton is megmaradt néhány helyen, a széleken (pl. a Feröer

szigeteken, Spanyolországban) és szinte mindenütt a gyermekjátékokban.

Nálunk, magyaroknál a Kárpátokon túli területek magyarsága körében, a csángóknál Moldvában nem táncolhattak a fiatalok párosan még 60-70 évvel ezelőtt sem, az ugyancsak üldözendő erkölcstelenségnek számított. Megmaradt azonban a magyar nyelvterületen belül a körtánc elsősorban gyermekjátékokban, a Duna mentén és Szerémségben, a Dél-Dunántúlon, az északi, felföldi részekben és a Galga mentén a leány körtáncokban, országsszerte bálokban és a lakodalmakban, a tánc szüneteiben, amikor főként az asszonyok körbefogódzva *csárdásoztak*. A körtánc, a lánc tánc más igényt, szükségletet elégít ki, mint a páros. A páros tánc egyéni párkapcsolatot szolgál, a körtánc vagy lánc tánc egy közösséghez kapcsol engem. Az összefogódzott körtánc, a közös énekkel és ritmussal szabályozott egyszerre mozgás, lépés az összetartozás élményét adja, a szolidaritást fejezi ki. Erre az élményre, erősítésre mindenkinek szüksége van, hogy el ne magányosodjon, ne érezze magát kirekesztve; hanem valahová tartozónak, ahol szerepe, feladata van, és erre a többieknek is szüksége van. Erre a megtartó, bátorító érzésre már az ókorban is tudatosan építettek. A spártai görögök minden csata előtt egymás biztatására körtáncot jártak. Ez békeidőkben is fontos volt, mert így ebben gyakorolták a harc fogásait is. Ez volt a *pyrrikhion*

. Xenophón Anabázisában leírja, hogy messze Keletről hazafelé igyekvő, magára hagyott görög sereg harcosai pihenés idején tánccal lelkesítették egymást.

[2]

Emlékszem, néhány évvel ezelőtt, a csecsenek felkelésekor egy riporter járt fővárosukban. Egy idős embert mutatott a képernyőn, aki a főtéren harcos, lelkesítő, valószínű hőséneket mondott, majd hívóan kitérte kezét, melybe csakhamar egyre több ember kapaszkodott bele, és láncot, majd kört formálva együtt énekelve lassú lépésű táncba kezdett.

Amikor a két román fejedelemség egy országgá egyesült a 19. század végén, a felső vezetés elrendelte, hogy a katonák minden vasárnap közös, nagy körben táncoljanak *hora de uniri*-t, az egyesülés körtáncát. A körtánc nemcsak az egységet, az egymáshoz tartozást fejezte ki, hanem a tiszteletadás, a közös öröm kimutatása is. Ezért táncoltak az ószövetségi Izrael asszonyai az Úr tiszteletére körtáncot. Etiópiában a kopt papok ma is körbe táncolnak istentisztelet előtt és a spanyol templomokban az oltári szentség előtt a gyermekek. Portugál és spanyol templomi búcsúk alkalmával a névadó szent, a templom patrónusának szobrát táncolva hordozzák körül. Fra Angelico 15. századi festményén a szenteket és üdvözlőket egy nagy, mennyei körtáncban mutatja be.

[3]

Ebbe az Európa-szerte általános kör- és lánc tánc kultúrába tör be hirtelen a páros táncok divatja. Kezdi a királyi udvarok, a szigorú erkölcsi törvényekkel nem törődő főurak. Így történt nálunk is, amint azt Szerémi György emlékiratában olvashatjuk. A gyászos kimenetelű mohácsi

csata után Szapolyai György ezekkel a szavakkal támadott a menekülő ifjú II. Lajos királyra: *Te bestye táncos király, tönkretetted Magyarországot!*

Valóban, a király budai udvara híres volt lakomáiról és végtelen, léha, táncos mulatságairól. Amikor tehát a 16. század magyar reformátorai nagy buzgalommal fordulnak a tánc ördöge, a tánc pestise ellen, Decsi Csombor Gáspártól, Szegedi Kis Istvántól Gyulai Mihályig és Heltai Gáspárig, nem a körtáncot, hanem ezt a szemérmetlen, buja páros táncot ítélik el. Az 1576-os hercegszőlősi zsinat 30. cikkelye kimondja, hogy

„a tánc, miképpen hogy keresztyén és tisztességes emberhez nem illik, ezenképpen senkinek szabaddá nem hagyatik. (...) Az tanítóknak pedig ha valamelyik vagy önmaga, vagy háza népe táncoland, tisztitül megfosztatik.”

[\[4\]](#)

Van egy másik, kevésbé ismert lélektani oka annak, hogy a 16. és 17. században, de még a 18. század elején is – éppen akkor, amikor az állandó háborúskodásban az ország három részre szakadt –, a magyarság féktelen táncszeretetével vonja magára Európa figyelmét. Tinódi Sebestyén is énekelt arról, hogy akkor annyira bolondjai voltak a táncnak hazánkban, hogy muzsikaszó nélkül is szívesen ugráltak: *„Két rossz tálat ők zörgetnek, tombolnak, szöknek!”* Ez a társadalomnak, egy ország széttörlésének, kilátástalanságának következménye; ha már úgyis minden mindegy, legalább kitomboljuk magunkat. Gyulai Mihály idézi e korból egy nagytekintélyű embernek hazánkról tett latin nyelvű nyilatkozatát. Ez magyarul így hangzik: *„soha nem láttam, se nem hallottam olyan országot, mely nagyobb örömmel és táncolással készül elpusztulni, mint Magyarország.”*

[\[5\]](#)

Erre a magatartásra hadd idézzek egy Mátyás királyról szóló anekdotát, melyet még gyermekkoromban hallottam Sopron megyében. Mátyás király szigorúan megadóztatta a népet. Ez után kiküldte embereit, hogy figyeljék meg és számoljanak be neki arról, hogy a nép hogyan tűri a nagy adókat. A kiküldöttek jelentették Mátyásnak, hogy a nép sír-rí, panaszkodik. Mátyás király erre még több adót vetett ki. Megint kiküldte embereit, akik jelentették: a nép nagyon el van keseredve, jajgat és panaszkodik. Erre még több adót vetett ki megint. A kiküldöttek most már azt jelentették, hogy a nép a kocsmában iszik, mulat, mást nem is csinál. No, akkor baj van, mondta Mátyás király, most már vissza kell venni az adóból!

A táncot – most általános jelentésével értve – az emberi kapcsolatteremtés legfontosabb, legközvetlenebb eszközének tartjuk. Egyáltalán a közösségbe tartozást, a szolidaritást fejezi ki és annak élményét adja, különösen a körtáncokban. A férfi és nő páros tánca leszűkíti a kapcsolatteremtést a párra. Ugyanakkor az egymás megismerésének sajátos lehetőségét adja, amit a beszéd, a társalgás nem adhat meg. Aki nem tud kapcsolatot teremteni, az elmagányosodik, kiszolgáltatottá válik, és ezzel egyre nő önzése is. Pedig emberi kapcsolatokra mindenkinek nagy szüksége van, a valakikhez tartozás, a szeretet parancsa, azt adni és kapni életfontosságú. Különösen nálunk és ma, amikor a magyarországi népesség egészségét tükröző mutatók arról tanúskodnak, hogy szinte minden betegségben, a szív- és érrendszeriekben, az emésztő szervek, a gyomor- és májbetegségek tekintetében, de még a

rákbetegségek halálozási arányában is, betegebbek vagyunk minden európai nemzetnél. A depressziósok, az erőszakos halálban, öngyilkosságban elhunytak aránya duplája az európai átlagnak. Mindez a magyar társadalomban a szorongásra vezethető vissza. A szorongás oka pedig az, hogy nincsenek, vagy elégtelenek a kapcsolataink, nincsenek, vagy kevesek a szolidaritás érzését adó, megtartó közösségek hazánkban. A szorongó emberen minden baj és betegség erőt vehet, védtelenné válik velük szemben. A mai, modern, globális és megtartó kapcsolatok nélküli világ önmagában is kedvez a szorongás kialakulásának, de minden hatalom, politikai, gazdasági és kulturális hatalom érdekelt a szorongáskeltésben. Hiszen csak a szorongó embert lehet könnyen befolyásolni, megijeszteni, manipulálni, vele mindent megejtetni, átvitt értelemben is. Minden diktatúra szigorúan betiltott a párton és ahhoz tartozó szakszervezeteken kívül minden, más társaságot, közösséget, egyletet, szövetséget. A legnagyobb bűn a szervezkedés volt. A diktatúrák megbukása után, az ún. demokráciákban nem lehet tiltani már a gyülekezést, a közösségek alkotásának jogát. A közvetlen rendőri beavatkozás helyett más módszerekkel kell megakadályozni azt, hogy az emberek közösségekbe tömörüljenek, és onnan erőt meríthessenek önálló vélemények megalkotására vagy képviselésére. Az önzést, az egyéni szabadságot kell magasztalni, önmegvalósításra kell bízni az embert, feleslegesnek, az egyént gúzsakötőnek, elavultnak kell bélyegezni minden kötöttséget, közösséget, a családtól kezdve a nemzetig. Így válhat csak szorongóvá, jó adófizető és engedelmes fogyasztóvá a társadalom. [6]

A tánc tehát, mint minden más művészet – az ének, a muzsika, a játék –, a közösség alkotás, a közösségbe tartozás élményét adó eszköz, és erre nevelni, gyakoroltatni kell a gyermekeket. A tánc, a játék (játék lehetett az ütemes, zenére járt mozgásnak, a mai általános értelemben vett táncnak a régi neve) közösségre nevel, közösséget alkot, a közösség élményét adja. De csak az olyan játék, ami nem versengésre, nem egymás legyőzésére való. Ma játék a neve minden, a más legyőzésének élményét ígérő tevékenységnek, legyen az sport, társasjáték vagy tréfás vetélkedő. Sőt, a művészetekből is vetélkedés lett, mert van már ének-, tánc- és szavalóverseny, vetélkednek a hangszeres művészek és a költők is. A hagyományos népi játékokban nincs győztes és legyőzött, nincs első és másodosztályú csapat, nincs bajnok és sztár. A közösség élménye a fontos. A kisgyermekben még megfigyelhető ez az ösztönös, minden vetélkedéstől irtózó magatartás. A társasjátékban vesztes gyermek sír, mert igazságtalannak tartja, hogy azért szégyenítik meg, mert nem tudott hatást dobni a kockával. De milyen, látható nagy örömmel fogja meg a kezét annak, aki bevonja őt egy párválasztós, táncos körjátékba, milyen büszkén tölti be szerepét és örvend, ha befogadják a nagyobbak a maguk körébe. Három evangélista is leírja azt a jelenetet, hogy Jézus a gyermekeket állítja az apostolok elé, mondván, ha nem lesztek olyanok, mint ez a gyermek, nem juttok be a mennyek országába. A sok magyarázat és értelmezés közül kiemelném azt, hogy erre akkor került sor, amikor a Mester észrevette, hogy háta mögött vetélkednek a tanítványok, hogy ki lesz az első a mennyben, ki ülhet majd a Mester jobbán. Akkor fordul feléjük az Úr és megfeddi őket: *Ti köztetek ne úgy legyetek! Aki első akar lenni köztetek, legyen mindannyiátok szolgája!* Az etnológia bizonyítja, hogy a legősibb, államot nem alkotó, mostanára az őserőbe, vagy a Kalahári sivatagba visszaszorított népek, például a dél-afrikai busmanok, a Maláj-szigeten lakó szemangok vagy a tűzföldi indiánok közt nincsen vetélkedés, sem a játékban, sem a valóságban: vezetőik azok az emberek, akik a legönzetlenebbül szolgálják az egész

közösséget. Ezzel szemben áll az emberi önzés és hatalomvágy. Alfred Adler, a bécsi pszichológus írja, hogy az az ember, aki gyermekkorában nem tanult meg szépet és jót alkotni, az egész életében a másokon gyakorolt erőszakban, a hatalomban keresi boldogságát. Mi jót és szépet alkothat egy gyermek? Egy szép játék, ének, tánc, egy rongybaba, egy rajz, egy virágcsokor, szép és jó. Művészet, vetélkedés nélkül. Kodály Zoltán e táncos, énekes népi gyermekjátékokról ezt írta:

„Ez ősi játékok fenntartása elsőrendű kultúrális és nemzeti érdek. Egyrészt valóságos tárháza a tudatalatti magyarságnak. Tudatalatti elemeknek eddig még alig méltatott nagy szerepe van a nemzeti jelleg kialakulásában. Aki nem játszott gyermekkorában e játékokat, annyival is kevésbé magyar. Benne a nemzethez tartozás sokágú, bonyolult érzése feltétlenül szegényebb, hiányosabb. Egy csomó jellegzetesen magyar testmozdulat, szólás, hanglejtés, forma, dallam kimaradt lelki életének építőanyagából. A nevelésnek oda kell törekednie, hogy ez a szó: magyar vagyok, minél gazdagabb tartalmat, minél több életet, színt jelentsen mindenkinek, egyénileg is, különben vajmi könnyen üres frázissá szárad. Másrészt nagy e játékok tisztán emberi értéke is, fokozzák a társas érzést, életörömet. A mai gyermek koravénisége ellen nincs jobb orvosság.”

Az elmondottakból kitűnik, hogy a tánc, a játék, az ének, a muzsikálás, egyáltalán a művészeti nevelés létfontosságú szükségletek kielégítését szolgálja. Erre a kultúrára nevelni, tanítani kell az ifjúságot. Kezdődik az anya kiseddel való játékával, folytatódik a kicsik énekes, táncos gyermekjátékaival, a különféle táncok megtanításával, hogy táncos kedve, közösségi élménye, párja, családja, társasága és hazája legyen majd mindenkinek. Hogy mindenki szorongásmentes, teljes életet élhessen.

Irodalom

Andrásfalvy Bertalan

2002. A művészeti nevelésről, a néphagyomány szerepéről a jövő műveltségében. Hogyan tovább 4. A Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet kiadása.

Kopp Mária- Skrabski Árpád

1995. Magyar lelkiállapot. Budapest

Martin György

1979. A magyar körtánc. Budapest

Rétei Prikkel Marián

1924. A magyarság táncai. Budapest.

Forrás:

Barna Gábor - Csonka-Takács Eszter - Varga Sándor (szerk.) *Tánchagyomány: átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László tiszteletére.*
Szeged, 2007. 25-31.

https://archivum.folkradio.hu/folkszemle/andrasfalvy_tancestanckedv/index.php

[1] Bővebben Martin 1979. 12-21.

[2] Lukianosz 1959.9.

[3] Martin 1979. 12.

[4] Réthei Prikkel 1924. 9–19.

[5] Réthei Prikkel 1924. 11.

[6] Kopp-Skrabski 1995. 7–9.

[7] Andrásfalvy 2002. 7–9.